

La correspondència entre Josep Gudiol i Cunill i Joan Serra Vilaró

The correspondence between Josep Gudiol i Cunill and Joan Serra Vilaró

JORDI VIDAL PALOMINO

Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Lletres. Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana
Edifici B, E-08193 Cerdanyola del Vallès (Barcelona)
jordi.vidal.palomino@uab.cat

Aquest article presenta i analitza un conjunt de 13 cartes intercanviades entre Josep Gudiol i Cunill i Joan Serra Vilaró, dos dels arqueòlegs catalans més destacats del final del segle XIX i la primera meitat del segle XX. Aquesta correspondència ens ofereix noves dades sobre les biografies dels seus autors, i també ens permet aprofundir en l'estudi de les relacions científiques entre tots dos, unes relacions centrades en l'àmbit de l'arqueologia, la història i la història de l'art.

PARAULES CLAU

BERGISTANS, MUSEU EPISCOPAL DE VIC, HISTÒRIA DE L'ARQUEOLOGIA, ART MEDIEVAL CATALÀ

This paper presents and analyses 13 letters between Josep Gudiol i Cunill and Joan Serra Vilaró, two of the most important archaeologists from the end of 19th to the first half of 20th century in Catalonia. These letters offer us new biographical data of their authors, and enable us to analyse their scientific links, specially focused on the fields of archaeology, history and history of art.

KEYWORDS

BERGISTANI, EPISCOPAL MUSEUM OF VIC, ARCHAEOLOGICAL HISTORY, CATALAN MEDIEVAL ART

1. Introducció

Mossèn Josep Gudiol i Cunill (Vic, 1872-1931) i mossèn Joan Serra Vilaró (Cardona, 1879-Tarragona, 1969) són dues figures de notable rellevància dins del panorama cultural català de la primera meitat del segle xx, sobretot pel que fa als àmbits de l'arqueologia, la museologia i la història de l'art.

Hi ha una certa unanimitat a l'hora de considerar Gudiol un dels pares fundadors de l'arqueologia cristiana a Catalunya (Folch i Torres, 1924a i 1924b; Junyent, 1931 i 1973; Puig i Cadafalch, 1936; Bracons, 1983; Trullén, 2009; Sureda i Gros, 2011; Guardia i Lorés, 2013; Lorés i Guardia, 2014). Des de ben jove s'implicà activament en les tasques d'instal·lació, conservació, catalogació i estudi dels materials del Museu Episcopal de Vic, fundat el 1891 pel bisbe Morgades. El 1898, un cop finalitzada la seva etapa de formació, ocupà la càtedra d'arqueologia sagrada del Seminari de Vic, al temps que fou nomenat bibliotecari de la Biblioteca Episcopal i conservador del Museu. Poc després, el 1902, publicava la seva gran obra *Nocions d'arqueologia sagrada catalana*, llibre que el consolidava com la principal autoritat del país en la matèria. Amb tot, les seves recerques i publicacions van més enllà de l'àmbit estricte de l'arqueologia cristiana, amb interessants aportacions sobre l'art cristià medieval, les arts industrials, la museografia i l'excursionisme.

Pel que fa a la trajectòria de Serra Vilaró (Almagro, 1956; VVAA, 1968; Llorens, 1976; VVAA, 1994; Pedrals, 1994b; Rumbo, 1994; Pla, 2007; Macias, 2011), després d'una primera etapa dedicat a l'ordenació i estudi de diferents arxius de Cardona, Solsona, Bagà i La Pobla de Lillet, orientà la seva recerca cap a l'àmbit de l'arqueologia. En aquest camp és fàcil distingir dues etapes ben diferenciades. La primera, que durà fins al 1925, la dedicà a l'estudi de jaciments prehistòrics (sobretot monuments megalítics i coves) del Bisbat de Solsona, i va ser nomenat delegat d'excavacions de la Junta Superior de Excavaciones de Madrid. El 1925, però, la seva trajectòria adoptà un nou rumb, canviant l'arqueologia prehistòrica per l'arqueologia clàssica i paleocristiana, amb l'evident esforç de reciclatge que li suposà aquest fet. Les troballes que se succeïen a Tarragona a un ritme cada cop més alt van portar el cardenal Vidal i Barraquer a reclamar la seva presència a la ciutat. Allà, des del 1925 i fins a la dècada dels anys cinquanta, s'encarregà de les excavacions primer de la necròpolis paleocristiana i, més endavant, del fòrum, la muralla i l'entorn de la catedral. Ja cap al final de la seva vida retornà a la seva primera vocació historicoarxivística, tot reprenent els seus estudis sobre la seva Cardona natal.

A banda dels interessos comuns, la biografia dels dos personatges té un punt de contacte clar a les darreries del segle xix. Després d'una primera etapa a Solsona, Serra Vilaró es traslladà a Vic els anys 1895-1897 per tal de completar els seus estudis de Teologia. Allà entrà en contacte directe amb un jove Gudiol que ja llavors, quan encara era conservador auxiliar del Museu, començava a destacar com expert en arqueologia cristiana. Amb tot, no fou fins a l'any següent, el 1898, quan Gudiol ocupà la càtedra d'aquesta matèria.

En aquest treball transcrivim de manera cronològica un total de 13 cartes, 10 d'enviades per Serra Vilaró a Gudiol i conservades en els volums de correspondència de Gudiol dipositats a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, i tres d'enviades per Gudiol a Serra Vilaró i conservades al Fons Serra Vilaró de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

Com es pot apreciar en aquestes xifres, el nombre de cartes disponibles està molt descompensat a favor de les enviades per Serra Vilaró. Segurament aquesta situació anòmala s'explica pel fet que les 13 cartes localitzades no representen el total de la correspondència entre ambdós protagonistes. Així s'evidencia, per exemple, a la carta 4, on Serra Vilaró agraeix una lletra prèvia de Gudiol que no hem pogut localitzar. Una situació similar, encara que a la inversa, s'aprecia a la carta 7, on Gudiol es refereix a una lletra prèvia de Serra Vilaró que també desconeixem. En qualsevol cas, el fet de disposar d'un nombre molt superior de cartes de Serra Vilaró farà que, inevitablement i de manera involuntària, la seva veu sigui molt més present que la de Gudiol en el nostre estudi.

El principal motiu que alimentà la correspondència entre Gudiol i Serra Vilaró fou l'intercanvi de publicacions científiques (cartes 1 a 4 y 7 a 12). Aquest fluït intercanvi entre tots dos s'explica no únicament per les relacions personals establertes durant l'etapa de formació de Serra Vilaró al Seminari de Vic, sinó també pels seus interessos comuns, sobretot en l'àmbit de l'arqueologia i de la història de l'art. En aquest sentit és interessant destacar l'esperit crític amb què Serra Vilaró comentava les obres que li enviava Gudiol, referint-se sovint a errates i omissions identificades durant la lectura, així com a diferències de criteri sobre determinats aspectes del contingut d'aquelles publicacions. Gudiol, en canvi, en les seves cartes es limitava a agrair els enviaments de Serra Vilaró, sense entrar mai a comentar el contingut de les obres.

En menor mesura, a la correspondència trobem també algunes referències a qüestions més personals, que al·ludeixen a episodis fins ara poc coneguts de la biografia de Serra Vilaró (cartes 4 i 5). Finalment, una de les lletres (carta 12) ens serveix també per a copsar el neguit amb què els nostres protagonistes van viure la política decididament anticatalana de la dictadura de Primo de Rivera i les seves repercussions sobre el nomenament de nous bisbes a les diòcesis catalanes.

2. Les relacions personals i afers de tràmit

Dediquem aquest apartat a analitzar la part de la correspondència que tracta totes aquelles qüestions de caire més personal que afectaren ambdós protagonistes, així com alguns elements que podem considerar de tràmit.

Comencem, doncs, amb la carta 4, de 4 de setembre de 1908, on Serra Vilaró agraeix a Gudiol una lletra prèvia que no hem pogut localitzar. S'entén que en aquella carta Gudiol li manifestava el seu suport en un afer que sembla que afectà negativament la reputació de Serra Vilaró, particularment a Cardona i Solsona:

Li dono també les gracies de la seva lletra. Aquest assumpte no pot figurar-se l'escàndol que ha mogut a Cardona y Solsona, aont jo ere més conegut, de manera que'm vegí obligat a anarhi pera que vegessen que encara no'm menjave les criatures y que no havia comeses les mil barbaritats que'ls maldicents havien inventades. Es lo que fa sempre el poble quan no sab bé una cosa se la inventa.

Malgrat que en cap moment no s'especifica quin és aquest assumpte, és probable que estigui relacionat amb el nomenament de Serra Vilaró com a delegat de l'Institut d'Estudis Catalans (en endavant IEC) per a l'estudi dels arxius parroquials de Bagà i de La Pobla de Lillet. Serra Vilaró romangué en aquelles localitats del Berguedà entre els mesos d'abril i agost de 1908, fet que l'obligà a abandonar momentàniament el seu càrrec de conservador del Museu Diocesà de Solsona i de vicari de la parròquia de la Mercè de Solsona (Pedrals, 1994: 14; Martí, 1994: 74s.). En aquest sentit, resulta especialment interessant una carta que Guillem Maria de Brocà envià a Serra Vilaró en nom de l'IEC el 23 de desembre de 1907. A la carta, Brocà plantejava explícitament els problemes que es podrien derivar de la seva marxa de Solsona per a complir l'encàrrec de l'IEC, problemes que efectivament succeïren, segons es desprèn de la carta 4:

[...] tal volta no seria compatible l'estudi dels archius de Bagà y La Pobla ab lo carrech de vicari, y que seria mes práctic donar à Voste l'encarrech referent als archius ab un sou pagat per l'Institut, sense ésser Vicari.

Al Institut y al President de la Diputació els hi sembla bé aquesta idea, pero entengueren que per discreció devia avans de tot esser consultada á Vosté; no fos cas de que l'hi malmetessin la carrera eclesiàstica. (Carta de Guillem Maria de Brocà a Joan Serra Vilaró, de 23 de desembre de 1907. Fons Serra Vilaró, Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.)

Pocs dies després, el 9 de setembre de 1908, Serra Vilaró tornava a escriure a Gudiol (carta 5) sobre una qüestió que, de nou, l'afectava negativament, tot i que aquesta qüestió no sembla relacionada amb la situació exposada a la carta 4. Aquí Serra Vilaró es referia a una notícia apareguda a la premsa, on s'informava de la prohibició decretada pel Bisbat de Vic de celebrar la missa a un prevere de la diòcesi de Solsona anomenat Joan Serra. En aquest cas, Serra Vilaró, encara que convençut que aquella prohibició no es referia a la seva persona, sinó a un prevere homònim, demanava a Gudiol una carta d'aclariment sobre la qüestió. Malauradament, si Gudiol arribà a enviar la carta sol·licitada, no es conserva al Fons Serra Vilaró de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

A la carta 12, de 28 de setembre de 1926, Serra Vilaró donava el condol a Gudiol per la sobtada mort de Jaume Viladrich Gaspar, bisbe auxiliar de Burgos. Viladrich havia estat recentment nomenat bisbe de Vic, càrrec que no arribà a ocupar com a conseqüència de la seva mort sobtada el 21 de setembre de 1926, durant una visita a la seva germana al convent de Valfermoso de las Monjas (Toledo) (*La Vanguardia* 22/09/1926, p. 10). Amb anterioritat Viladrich havia estat, entre d'altres, professor del Seminari Conciliar de Solsona (1888-1907). És per aquest motiu que Serra Vilaró, a la carta, s'hi manifestava amic i deixeble. En el seu escrit aprofitava l'ocasió per aconsellar a Gudiol la necessitat de prendre

la iniciativa davant de la Santa Seu, per mirar d'aconseguir el nomenament d'un bisbe català per a Vic, en substitució del malaurat Viladrich:

Me sembra que hauriem de moure'ns, el clero, davant la Sta. Seu, en aquests casos. Vegeu lo que ha succeït a Malines que, contra la voluntat del rei i del govern, els flamencs han estat atesos pel S. Pare. Es hora de que els vigatans us mogueu, acudint-hi tots els rectors i tal volta millor, per assegurar la reserva, els arxiprestes. D'altra manera perillen d'un altre valencià, que és igual que rebre gat per llebra, com ja l'experiència us ho ha ensenyat, i ho tenim de sobres après els solsonins.

Serra Vilaró, de manera prou explícita considerava necessari actuar d'aquesta manera per mirar d'evitar el nomenament d'un bisbe de fora de Catalunya, com va ser el cas de Francesc Muñoz Izquierdo, el darrer bisbe de Vic, d'origen valencià, a qui Serra Vilaró es referia explícitament a la carta amb un cert to despectiu, però sense arribar a anomenar-lo. En aquest sentit, cal entendre el comentari de Serra Vilaró en el context particular de l'època. En plena dictadura de Primo de Rivera, i en el marc del fort anticatalanisme que la caracteritzà, es va consolidar la vella política d'impedir el nomenament de bisbes catalans al Principat. El mateix dictador explicava les seves raons de la manera següent:

Que el gobierno se proponía combatir el separatismo, y que para ello creía conveniente enviar allí Obispos procedentes de otras regiones, que ofrecían más seguridades por lo que se refiere a no consentir nada que contribuya a quebrantar la unidad de España. (Citat a Massot, 2003: 114.)

Malgrat els consells oferts per Serra Vilaró sobre la necessitat d'actuar directament davant de la Santa Seu, finalment, el substitut de Francesc Muñoz a Vic no fou cap bisbe català sinó Joan Perelló i Pou, d'origen mallorquí.

Més enllà d'aquestes notícies de caràcter més personal, la correspondència també conserva informacions que podríem considerar de tràmit (cartes 6, 7 i 13). Així, per exemple, la carta 6, de 24 de maig de 1912, estava motivada per la demanda de Serra Vilaró següent:

Suposo que en la catedral d'eixa ciutat alguna vegada s'haurán fet oposicions de beneficiat o canonge arxiver. En cas afirmatiu ¿podrie ferme'l favor d'enviar-me, lo més prompte possible, el butlletí en el qual foren publicats els edictes?

En aquest sentit, val la pena recordar que Serra Vilaró ja el 1906 s'havia fet càrrec de l'Arxiu Diocesà de Solsona (Massó, 1994: 9; Pedrals, 1994: 14; Macias, 2011: 240), fet que explica la seva implicació en la gestió d'oposicions com les esmentades a la carta.

3. Apunts d'arqueologia, història i història de l'art

Més enllà d'afers personals i de qüestions de tràmit, la correspondència entre Gudiol i Serra Vilaró inclou també algunes remarques interessants relacionades amb les seves recerques, remarques que analitzem tot seguit.

A la carta 2, del primer d'agost de 1906, carta d'agraïment a Gudiol per l'enviament de la seva obra *Sant Pau de Narbona y lo bisbat de Vich*, Serra Vilaró li retreia directament la manca de referències a l'església de Sant Pau de Casserres: «[...] y Casserras, de quin me hauria plagut que n'haguesseu tingut noticia per la seva antiguitat».

Tot seguit, i per mirar de reforçar la conveniència d'haver inclòs alguna menció a l'església, Serra Vilaró féu tot un seguit de comentaris molt precisos al voltant de la història i del valor artístic del monument, elements tots ells que, segons el seu parer, justificaven la necessitat de referir-s'hi:

[...] fou consagrada al 907 si bé reconstruïda al segle XII, y pel retaule, probablement del XVII, que es una curiosa obra pictòrica contenint algun passatge de la vida y martiri del Sant Narbonés. Amés es curiós per estudiarhi iconografia ja que s'hi trovan pintats los bustos de mes de altres 50 sants, alguns rarament pintats. Suposo havia pertanescut al montestir de benets de S. Pere de Casserres (no'l de Vich).

A la carta 3, de 15 de febrer de 1908, carta d'agraïment a Gudiol per l'enviament de la seva obra *L'Ausa romana*, trobem un apunt interessant de Serra Vilaró al voltant de la localització de la tribu prerromana dels bergistans-bargusis. De manera pràcticament unànime s'accepta que bargusis i bergistans són diferents denominacions per a un mateix poble (Bosch Gimpera, 2003 [1932]: 372; Pericot, 1950: 341; Tarradell, 1962: 265; Tovar, 1989: 39; Villar, 2000: 329; Sanmartí i Santacana, 2005: 38; Padrós, 2016: 225, n. 15; etc.). Amb tot, també hi ha qui ha manifestat dubtes poc raonats al respecte (Beltrán, 2001: 69, n. 46). A la carta, Serra Vilaró apuntava: «¿La situació dels Bargusis que no podria posarse al lloc y plana de Bargús, en lloc de Balaguer? Aquest poble ja als temps de la Reconquesta es anomenat Bargucius».

Aquesta remarca, tal i com s'intueix, responia a l'afirmació que Gudiol feia a la seva obra sobre aquesta qüestió, tot apuntant la possibilitat de situar els bargusis, esmentats per Titus Livi (21,19 i 23) i Polibi (3,35) a Balaguer (Gudiol, 1907: 17). Malgrat que Gudiol no explicità els motius que el portaren a plantejar aquella proposta, segurament es fonamentava en la similitud fonètica entre el gentilici i el topònim.

Per la seva banda, Serra Vilaró, com hem vist, apostava per una localització més oriental dels bergistans. Convençut de la validesa de la idea plantejada a Gudiol, Serra Vilaró repregué la qüestió pocs anys després, defensant, aquests cop ja de manera pública, la vinculació entre el topònim de Bergús (Cardona) i els bergistans (Serra Vilaró, 1920: 15s.). Així, en el seu treball sobre el poblat ibèric de Castellvell, Serra Vilaró reconeixia que en realitat la identificació entre els bergistans i Bergús no era una idea original seva, sinó que havia estat plantejada molts anys abans per l'abat Andrés Casaus (1829). Serra Vilaró, però, mirava de fonamentar-la no només en estrictes qüestions de similitud fonètica, sinó que pretenia aportar-hi dades històriques (la menció de la localitat de Ba/ergusio en documentació medieval dels segles XI i XII conservada a l'Arxiu de Cardona) i arqueològiques (existència de diversos jaciments arqueològics a la plana de

Bergús) per a defensar-la. De fet, al seu treball inclogué una referència a Gudiol, tot i que sense esmentar-lo, descartant de manera contundent la seva proposta de relacionar els bergistans amb Balaguer:

Bergusia juzgamos que no es otra población que el Bergús, distante cuatro leguas de Solsona, según ya afirmó el Abate de San Cucufate en sus *Nuevas observaciones*, y no Balaguer, como pretenden modernos autores (Serra Vilaró, 1920: 16.)

Avui hi ha un ampli consens a l'hora d'assenyalar que el territori dels bergistans se situaria a l'actual Berguedà, amb prolongacions cap al Solsonés i el Bages, descartant-se per tant la proposta Gudiol de localitzar-los a la Noguera (Bosch Gimpera, 2003 [1932]: 372; Schulten, 1935: 47 i 189; Tarradell, 1962: 265; Roldán i Wulff, 2001: 101; Sanmartí i Santacana, 2005: 38). Recentment, Olesti destacava l'escàs coneixement sobre els bergistans (Olesti, 2017: 170). En aquest sentit, però, és interessant recordar que Alberto del Castillo i Manuel Riu no dubtaren a definir el jaciment de Camp Mauri (Berga) com un poblat bergistà, concretament el més important dels set esmentats per Titus Livi (Castillo i Riu, 1962: 430; Castillo, 1963: 134). De la mateixa manera, els experts accepten que el topònim de Bargús cal vincular-lo amb els bargusis-bergistans, como pretenia Serra Vilaró (Salinas, 2006: 73).

De fet, aquest debat entre Gudiol i Serra Vilaró denota la llarga discussió historiogràfica que hi havia, ja des del segle XVI, al voltant de la localització geogràfica dels bergistans. Així, i només a tall d'exemple per mirar d'il·lustrar ràpidament la qüestió, val la pena notar que Esteban de Garibay (1533-1599) els situava al Pertús; Juan de Mariana (1535-1624), a l'Aragó; Jeroni Pujades (1568-1635), a l'Empordà, etc. (Martínez Gázquez, 1974: 22ss.).

A la carta 9, de 24 de juliol de 1918, Serra Vilaró demanava a Gudiol assessorament tècnic respecte al tractament que calia aplicar sobre un antipendi romànic que havia descobert recentment: «He trovat un antipendi, segurament romànic, recobert de una altra pintura moderna. ¿Podrieu indicar-me algún procediment per a fer desaparèixer aquesta?».

El fragment transcrit és interessant, perquè ens ensenya dos aspectes característics de la tasca dels nostres protagonistes, directament relacionats amb la museologia.

D'una banda, amb la seva consulta, Serra Vilaró reconeixia l'expertesa de Gudiol en aquest àmbit. I és que el 1894 el bisbe Morgades havia enviat Gudiol a Roma, junt amb els seus companys Pere Bofill i Josep Maria Baranera, perquè conegués de primera mà les característiques dels museus italians. Durant l'estada, del 17 d'abril al 3 de juliol, Gudiol parà especial atenció a les tècniques de conservació, restauració i documentació dels objectes que es feien servir als Museus Vaticans, per tal de poder-les aplicar després al Museu Episcopal de Vic (Junyent, 1973: 94; Bracons, 1983: 175; Calderer, Tarrats i Trullén, 1994: 21; Trullén, 2009: 45; Sureda i Gros, 2011: 212; Guardia i Lorés, 2013: 15). La formació rebuda a Roma i els anys d'experiència al Museu de Vic expliquen que Serra Vilaró trobés en Gudiol l'interlocutor adient per a resoldre el problema plantejat.

D'altra banda, la museologia, i concretament la qüestió de la restauració i conservació de les peces, sempre va ser un dels principals interessos de Serra Vilaró, malgrat el gran esforç que això li suposava. Així s'aprecia en una carta que Serra Vilaró envià a Francisco Álvarez-Ossorio, secretari de la Junta de Excavaciones de Madrid, on reconeixia que la manca de recursos econòmics i d'especialistes en la matèria l'obligava a encarregar-se pràcticament en solitari d'aquestes qüestions tan feixugues:

[...] debo hacerlo todo personalmente; no solo dirigir las excavaciones, si[no] que también lavar los tiestos, pegarlos, hacer las fotografías, etc. etc. (Carta citada a Calderer, Tarrats i Trullén, 1994: 24.)

A la ja esmentada carta 12, carta d'agraïment a Gudiol per l'enviament de la seva obra *El pintor Lluís Borrassà*, Serra Vilaró inclogué diverses remarques sobre el contingut del llibre, malgrat reconèixer que encara no havia tingut temps de llegir-lo. En primera instància, celebrava la qualitat de l'apartat gràfic, un conjunt de 71 làmines reproduïdes a pàgina sencera i situades a la part final del llibre: «Fins ara només he mirat la part gràfica que és detallada i esplèndida ¡Quina diferència amb les il·lustracions dels Trescentistes!».

Tal i com s'aprecia, Serra Vilaró aprofità l'avinentesa per a lamentar la poca qualitat gràfica d'una obra anterior de Gudiol, *Els Trescentistes*, on les imatges s'intercalaren en el text, en ocasions amb unes dimensions més reduïdes, sense arribar a ocupar tota la pàgina.

Tot seguit, Serra Vilaró apuntava una errata de Gudiol: «Suposo ja haureu advertit el descuit que heu tingut de donar-nos a S. Pere Mr. per S. Domènec».

Serra Vilaró es referia a la làmina 24, on efectivament Gudiol s'equivocà en el peu de la fotografia, titulant com a «Sant Pere de Verona» una imatge de Sant Domènec.

Finalment, apuntava l'existència d'una possible obra de Borrassà conservada a Solsona i no inclosa en el treball de Gudiol: «A Solsona tenim un Calvari, en molt mal estat de conservació que podria ésser d'aquest pintor».

Serra Vilaró es referia a un retaule procedent de l'església de Santa Margarida del Soler de Timoneda (Lladurs) i conservat al Museu Diocesà de Solsona, tot i que sembla que originàriament estava destinat a l'església parroquial de Sant Llorenç de Morunys (Gudiol i Ricart, 1953: 78 i 118). De fet, fou el mateix Serra Vilaró qui l'ingressà al Museu de Solsona pocs anys abans, en una data indeterminada entre 1914 i 1919, juntament amb una talla romànica de Santa Margarida. Amb tot, aquesta darrera va ser finalment retornada a l'esglesia, com a conseqüència del rebuig que l'acció de Serra Vilaró va suscitar entre la pagesia. Per desgràcia, la talla fou robada els anys setanta (Planes i Viguè, 1987: 127).

Pel que fa a l'autoria del calvari, efectivament, tal i com apuntava Serra Vilaró, es tracta d'una obra relacionada amb Borrassà. Segons apuntava Gudiol i Ricart, nebot de mossèn Gudiol, el Calvari fou obra del mateix Borrassà i d'un ajudant seu. Amb tot, la major part dels experts prefereix considerar-la més aviat com una obra del taller de Borrassà més que no pas del mateix pintor (Post, 1970: 562; Ruiz, 1997: 61).

Pel que fa a Gudiol, les tres lletres conservades són cartes d'agraïment per l'enviament de dues obres de Serra Vilaró: *Excavaciones en el dolmen de la Llanera* (carta 7) i *El Vas Campaniforme a Catalunya i les coves sepulcrales eneolítiques* (cartes 10 i 11). Malauradament, i a diferència de les cartes d'agraïment de Serra Vilaró, en el cas de Gudiol els seus missatges no contenien remarques de tipus científic. El mossèn vigatà es limitava a expressar de manera genèrica el seu agraïment i a alabar de manera gairebé protocol·lària la qualitat d'ambdues obres, sense entrar en cap mena de detall sobre el seu contingut.

En definitiva, la documentació analitzada, més enllà dels aspectes comentats, té valor per ella mateixa com a testimoni historiogràfic d'uns personatges i d'un període clau en el desenvolupament de l'arqueologia com a disciplina acadèmica al nostre país. Gudiol i Serra Vilaró apareixen pràcticament com els últims representants d'una manera de fer arqueologia molt característica, molt lligada a l'àmbit de la religió catòlica, tant des d'un punt de vista doctrinal com pràctic, a partir de les seves intervencions directes sobre el terreny.

La creació del Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans (1915) i l'arribada de Pere Bosch Gimpera a la càtedra d'Història Universal Antiga i Mitjana de la Universitat de Barcelona (1916) marquen el tret de sortida d'una nova etapa, amb la consolidació a escala institucional i acadèmica de l'arqueologia com a disciplina científica (Gracia, 2013-2014). Dins d'aquest context, figures com les de Gudiol i Serra Vilaró deixaren progressivament pas a nous investigadors laics vinculats a les institucions de docència i recerca del país. Així doncs, la documentació que aquí hem presentat i analitzat testimonia aquest moment de transició d'una arqueologia antiquarista, confessional, localista i molt lligada a la història de l'art, cap a una arqueologia que, tot mirant el que passava a Europa, ja aspirava a esdevenir ciència.

5. Transcripció de la correspondència

1. Carta de Serra Vilaró a Gudiol. Solsona, 6 de juny de 1906.

Text manuscrit.

Correspondència de Josep Gudiol i Cunill, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

Solsona 6 juny 1906

Revt. Sr. D. Joseph Gudiol ^{p^{bre}}

Apreciat Sr.: Pel mateix correu li envio un exemplar de la «Historia de Cardona». ¹

Rebi aquest petit obsequi com á prova de admiració y afecte de son aff, s.s. en Xst

Joan Serra y Vilaró

Llobera 49.

1. Ballaró i Serra Vilaró, 1906.

2. Carta de Serra Vilaró a Gudiol. Solsona, 1 d'agost de 1906.

Text manuscrit.

Correspondència de Josep Gudiol i Cunill, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

Solsona 1 agost 1.906

A Mossen Joseph Gudiol P^{bre}

Apreciat Sr. y amich: he rebut vostre hermós treball sobre S. Pau de Narbona,² per quina atenció us dono grans mercés.

Jo, encara que ni tan sols me havia pres may la molestia de mirar res de aquest sant, havia pensat diferents vegades ¿qui sab de que ve la devoció que li té nostre poble? Puix en nostre bisbat son tres les parroquies baix aquesta advocació: Anglesola, antich monestir de benets, de quina ja'n parlau vos. Terrasola? y Casserras, de quin me hauría plagut que n'haguessen tingut noticia per la seva antiguitat, ja que fou consagrada al 907 si bé reconstruida al segle XII, y pel retaule, probablement del XVII, que es una curiosa obra pictórica contenint algun passatge de la vida y martiri del Sant Narbonés. Amés es curiós per estudiarhi iconografia ja que s'hi trovan pintats los bustos de mes de altres 50 sants, alguns rarament pintats. Suposo havia pertanescut al montestir de benets de S. Pere de Casseres (no'l de Vich).

Aixís es que vostra obra ha vingut à satisfere una curiositat, y repetint mon agrahiment per vostra finesa me repeteixo incondicional servidor en Xst

Joan Serra y Vilaró P^{bre}

S. Pau de Casserras es bastant visitat pels epilèptics ó atacats de mal de S. Pau. ¿Quina relació tindrà aquest mal ab S. Pau que aixís l'anomenin?

3. Carta de Serra Vilaró a Gudiol. Solsona, 15 de febrer de 1908.

Text manuscrit.

Correspondència de Josep Gudiol i Cunill, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

Solsona 15 febrer 1908

Molt estimat M. Gudiol: Al seu degut temps vaig rebre'l seu erudit treball sobre l'Ausa Romana³ pel qual li dono grans mercés.

¿La situació dels Bargusis que no podria posarse al lloc y plana de Bargús, en lloc de Balaguer?

Aquest poble ja als temps de la Reconquesta es anomenat Bargucius.

Donantli les més afectuoses gracies pel seu obsequi'm repeteixo affm. s.s. en Xst

Joan Serra y Vilaró

2. Gudiol, 1905.

3. Gudiol, 1907.

4. Carta de Serra Vilaró a Gudiol. Bagà, 4 de setembre de 1908.

Text manuscrit.

Correspondència de Josep Gudiol i Cunill, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

Baga 4 7bre. 1908.

Apreciat Mossen Gudiol: He rebut el seu llibre sobre'n Joan Gascó,⁴ que he llegit ab forsa gust, de qual atenció li dono grans mercés.

Li dono també les gracies de la seva lletra. Aquest assumpte no pot figurar-se l'escàndol que ha mogut a Cardona y Solsona, aont jo ere més conegut, de manera que'm vegí obligat a anarhi pera que vegessen que encara no'm menjave les criatures y que no havia comeses les mil barbaritats que'ls maldicents havien inventades. Es lo que fa sempre el poble quan no sab bé una cosa se la inventa.

Ab tot l'afecte'l saluda

Joan Serra y Vilaró

5. Carta de Serra Vilaró a Gudiol. Puigcerdà, 9 de setembre de 1908.

Text manuscrit.

*Correspondència de Josep Gudiol i Cunill, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.*A Mossen Josep Gudiol p^bre

Puigcerdá 9 7bre. 1908.

Apreciat amic: El diari «Las Noticias» de 4 – 7bre. porta'l següent solt:

«La secretaría de cámara del obispado de Vich ha participado a los párrocos y demás encargados de las iglesias de la diócesis que por graves motivos se ha prohibido al presbítero don Juan Serra, de la diócesis de Solsona, la celebración de la misa y ejercer otros actos de su ministerio».

Encara que ja suposo que no's tracta de mi, puix no sabria a que atribuir-ho, li estimaré m'escrigui explicantme de lo que's tracta, y que m'envii'l butletí que ho porta, pera tranquilisar als amics que m'han escrit preguntantme quin crim havia comés.

Lo que m'estranya es que no posessen els dos apellidos, puix a la nostra diócessis som varius quens diem Joan Serra.

Donantli les gracies per endevant me repeteixo son aff. amic y cap. q.b.s.m.

Joan Serra Vilaró

Si'm contesta dintre vuit dies posi la següent direcció: S. D. _____ en casa del Excmo. Sr. General Rivera, Puigcerdá. y si tarda més dirigeixila a Bagá.

4. Gudiol, 1908. El treball es publicà originàriament a *Estudis Universitaris Catalans* 1 (1907), pp. 281-301 i 358-381, i 2 (1908), pp. 13-38.

6. Carta de Serra Vilaró a Gudiol. Solsona, 24 de maig de 1912.

Text manuscrit.

Correspondència de Josep Gudiol i Cunill, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

Solsona 24 maig 1912.

Apreciat Mn. Gudiol: Suposo que en la catedral d'eixa ciutat alguna vegada s'haurán fet oposicions de beneficiat o canonge arxiver. En cas afirmatiu ¿podrie ferme'l favor d'enviar-me, lo més prompte possible, el butlletí en el qual foren publicats els edictes?

Esperant ocasions de servirlo se li repeteix amic affm. q.b.s.m.

Joan Serra y Vilaró Pvre.

7. Carta de Gudiol a Serra Vilaró. Vic, 5 de març de 1918.

Text manuscrit.

Encapçalament imprès: Museu Arqueologic i Artistich Episcopal de Vich. Fons Serra Vilaró, Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

Al amich Joan Serra Vilaro:

Jo li agraeixo el bell estudi sobre'l dolmen de la Llanera,⁵ que vosté m'ha volgut donar a coneixer. Gracies mil pel obsequi, per mi molt valió. Rebi ma felicitacio y el testimoni d'estima. No vaig contestarli lo de l'Aljama del Jueu de Vich. L'autor me donà per vosté l'exemplar remés.⁶

Cregui que desitjo servirlo

B.s.m.

J Gudiol Pbre

Vich 5 Mars 1918.

8. Carta de Serra Vilaró a Gudiol. Solsona, 27 d'abril de 1918.

Text manuscrit.

Correspondència de Josep Gudiol i Cunill, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

A Mn. Josep Gudiol, P^{vre}

Distingit amic: He rebut i llegit amb força delectació el vostre instructiu llibre sobre «Indumentaria litúrgica».⁷

Grans mercès.

Que Deu us do llarga vida per a fer tan bones obres.

5. Serra Vilaró, 1917.

6. Corbella, 1909.

7. Gudiol, 1918.

Maneu a vostre amic

Joan Serra y Vilaró.

Solsona 27 abril 1918.

9. Carta de Serra Vilaró a Gudiol. Solsona(?), 24 de juliol de 1918.
Text manuscrit. Encapçalament imprès: Musaeum Archaeologicum
Diocesanum / Solsona.
Correspondència de Josep Gudiol i Cunill, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

24-VII-1918

Mn. Josep Gudiol Pvre.

Honorable amic: He rebuda la vostra Memoria⁸ que he llegida amb força interés. Grans mercès per la atenció.

He trovat un antipendi, segurament romànic, reconvert de una altra pintura moderna.
¿Podrieu indicar-me algún procediment per a fer desaparèixer aquesta?

Us dona mercès anticipades i se us ofereix per a semblants coses i majors vostre amic

Joan Serra y Vilaró.

10. Targeta postal de Gudiol a Serra Vilaró. Vic, 21 de novembre de 1923.
Text mecanografiat amb anotacions manuscrites. Signatura autògrafa.
Dirigit a: Rnt Joan Serra y Vilaró, Pbr. / Museu Diocesà / Solsona.
Fons Serra Vilaró, Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

Amich benvolgut: Gracias per l'envio de sa notable monografia referent al vas campaniforme y enterraments en coves.⁹ Voste se es fet tot un especialista en aquesta mena d'estudis, essent so[r]tos(?) en el descobriment d'estacions plenes de materials i desitjo llarga salut per continuar treballant, com fa.

Mos remerciements y felicitacions.

J Gudiol. Pbre

Vich 21 Nbre 1923

8. Serra Vilaró es refereix a una de les memòries que Gudiol publicava anualment sobre el Museu Arqueològic-Artístic Episcopal de Vic.

9. Serra Vilaró, 1923.

11. Carta de Gudiol a Serra Vilaró. Manresa, 19 de gener de 1924.
Text manuscrit. Encapçalament imprès: † / J. Guitart / Talamanca, 1,
2º, 2ª / Manresa. Inclou sobre dirigit a: Rvt. Joan Serra i Vilaró Pvre. /
Director del Museu arqueològic de Solsona.
Fons Serra Vilaró, Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

19 Jener 1924

Rvt. Joan Serra Pvre.

Benvolgut Sr.: per conducte del Sr. Zarra impressor vaig rebre el llibre «Vas campanyà»; jo al espresar-li el meu remerciament per l'atenció inmerescuda que V. me ha fet, no puc menys, de manifestarli que l'he llegit amb verdadera fruïció i hi he apres moltes cosses, per aqueix motiu el felicito de cor, i encare que sigui la mes humil de les que haurà rebut, pero es sincera i afectuosa la meva felicitació.

Repetesc el meu agraiment al suplicar-li de nou me consideri s.s. i amic.

Josep Gudiol Pvre

12. Carta de Serra Vilaró a Gudiol. Tarragona, 28 de setembre de 1926.
Text manuscrit. Encapçalament imprès: J. Serra-Vilaró / Portella, 19, 2,
1 Vilamitjana, 9, 3er10 / Tarragona.
Correspondència de Josep Gudiol i Cunill, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

28 – 7bre 1926.

Amic Mn. Gudiol: Per conducte de Mn. Llorens he rebut la vostra magnífica publicació sobre el pintor Borrassà,¹¹ per la qual us felicito. Fins ara només he mirat la part gràfica que és detallada i esplèndida ¡Quina diferència amb les il·lustracions dels Trescentistes!¹² Suposo ja haureu advertit el descuit que heu tingut de donar-nos a S. Pere Mr. per S. Domènec. A Solsona tenim un Calvari, en molt mal estat de conservació que podria ésser d'aquest pintor.

Suposo que al clero de Vich se us pot donar el pèsam per la mort del Dr. Viladrich; puix tots en sentiren dol, com el sentim el seus amics i deixebles, que el venerem. Me sembla que hauriem de moure'ns, el clero, davant la Sta. Seu, en aquests casos. Vegeu lo que ha succeït a Malines que, contra la voluntat del rei i del govern, els flamencs han estat atesos pel S. Pare. Es hora de què els vigatans us mogueu, acudint-hi tots els rectors i tal volta millor, per assegurar la reserva, els arxiprestes. D'altra manera perillen d'un altre valencià, que és igual que rebre gat per llebra, com ja l'experiència us ho ha ensenyat, i ho tenim de sobres après els solsonins.

Sempre prest al vostre servei i honor us saluda amb el més bon afecte vostre amic

Joan Serra y Vilaró.

10. Anotació manuscrita.

11. Gudiol, 1925.

12. Gudiol, 1924.

13. Carta de Serra Vilaró a Gudiol. Tarragona, 18 de febrer de 1928.
Text manuscrit. Encapçalament imprès: J. Serra Vilaró / Vilamitjana,
9, 3 / Tarragona.
Correspondència de Josep Gudiol i Cunill, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

18 febrer 1928

Mn. Josep Gudiol ^{PVIC}

Honorable amic: Me convindria una nota bibliogràfica de totes les edicions de catecisme que s'han editat en la diòcesi de Vic. Oi que vos podrieu facilitar-me-la? Mes encara, si d'algunes, pagant, me podieu facilitar exemplars, encara millor.

Us dona les gracies per endavant i se us ofereix per a coses semblants i majors vostre amic

Joan Serra y Vilaró.

Bibliografia

ALMAGRO, M., 1956, *Personalidad y obra de Juan Serra Vilaró*, Cardona.

BELTRÁN, F., 2001, Hacia un replanteamiento del mapa cultural y étnico del Norte de Aragón, a F. VILLAR i M.P. FERNÁNDEZ (eds.), *Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania*, Salamanca, 61-82.

BALLARÓ, J. i SERRA VILARÓ, J., 1906, *Historia de Cardona*, Barcelona.

BOSCH GIMPERA, P. 2003 [1932], *Etnologia de la Península Ibérica*, Pamplona.

BRACONS, J., 1983, Mn. Gudiol y el Museu Episcopal de Vic. Contribució a la historia de la artigrafia en Cataluña, *D'Art* 8-9, 169-192.

CALDERER, J., TARRATS, F. i TRULLÉN, J.M., 1994, Serra Vilaró, Museòleg, a VVAA, *Revelar el passat. Homenatge a Joan Serra i Vilaró en el XXV aniversari de la seva mort*, Tarragona, 20-31.

CASAUS, A., 1829, *Nuevas observaciones para la historia general de Aragón, Navarra y Cataluña*, Barcelona.

CASTILLO, A. DEL, 1963, Exploraciones y excavaciones recientes en el Bergadá, a *A Pedro Bosch Gimpera en el septuagésimo aniversario de su nacimiento*, México, 129-134.

CASTILLO, A. DEL i RIU, M. 1962, El poblado bergistano de Camp Mauri, a *VII Congreso Nacional de Arqueología*, Barcelona, 426-431.

CORBELLA, R., 1909, *La Aljama de juheus de Vich*, Vich.

GRACIA, F., 2013-2014, Història de l'arqueologia catalana. Formació i estabilització (1907-1975), *Tribuna d'arqueologia* 2013-2014, 365-393.

GUARDIA, M. i LORÉS, I., 2013, *El Pirineu romànic vist per Josep Gudiol i Emili Gandia*, Tremp.

GUDIOL, J., 1905, *Sant Pau de Narbona y lo Bisbat de Vich*, Barcelona.

GUDIOL, J., 1907, *L'Ausa romana y el seu temple*, Vich.

GUDIOL, J., 1908, *Mestre Joan Gascó*, Barcelona.

GUDIOL, J., 1918, *L'indumentària litúrgica*, Vich.

- GUDIOL, J., 1924, *Els Trescentistes*, Barcelona.
- GUDIOL, J., 1925, *El pintor Lluís Borrassà*, Barcelona.
- GUDIOL i RICART, J., 1953, *Borrassà*, Barcelona.
- JUNYENT, E., 1931, *Mn. Josep Gudiol i Cunill, prev. Notícia biogràfica i bibliogràfica*, Vic.
- JUNYENT, E., 1973, Mn. Josep Gudiol i Cunill. 1872-1972, *Ausa* 74, 93-107.
- LLORENS, A., 1976, Mn. Joan Serra i Vilaró, 1876-1960. Perfil de l'arqueòleg, *Cypsel* 1, 17-19.
- LORÉS, I. i GUARDIA, M., 2014, Les recerques i les publicacions de Josep Gudiol i Cunill en el context científic i cultural català, *Quaderns del Museu Episcopal de Vic* 7, 51-65.
- MACIAS, J.M., 2011, Joan Serra Vilaró, 1879-1969, a M. TUDELA i P. IZQUIERDO (eds.), *La Nissaga catalana del món clàssic*, Barcelona, 240-242.
- MARTÍ, J., 1994, Serra Vilaró i la seva condició d'eclesiàstic, a VVAA, *Revelar el passat. Homenatge a Joan Serra i Vilaró en el XXV aniversari de la seva mort*, Tarragona, 74-87.
- MARTÍNEZ GÁZQUEZ, J., 1974, *La campaña de Catón en Hispania*, Barcelona.
- MASSÓ, J., 1994, Serra Vilaró, notícia biogràfica, a VVAA, *Revelar el passat. Homenatge a Joan Serra i Vilaró en el XXV aniversari de la seva mort*, Tarragona, 9-11.
- MASSOT, J., 2003, *Església i societat a la Catalunya contemporània*, Barcelona.
- OLESTI, O., 2017, Augusto y el control de los territorios pirenaicos, *Gerión* 35, 163-190.
- PADRÓS, C., 2016, La problemática de las fuentes clásicas. Reflexiones y planteamientos del caso Ausetano, *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 34, 221-231.
- PEDRALS, X., 1994a, Serra Vilaró, arxiver i historiador, a VVAA, *Revelar el passat. Homenatge a Joan Serra i Vilaró en el XXV aniversari de la seva mort*, Tarragona, 12-19.
- PEDRALS, X., 1994b, Mossèn Joan Serra i Vilaró: Un erudit excepcional, *Analecta Sacra Tarraconensis* 67/1, 105-122.
- PERICOT, L., 1950, *La España primitiva*, Barcelona.
- PLA, A., 2007, Recordant mossèn Joan Serra i Vilaró, *L'Erol* 92, 47-50.
- PLANES, R. i VIGUÉ, J., 1987, Santa Margarida de Soler, a *Catalunya Romànica*, vol. XIII, Barcelona, 125-127.
- POST, C.R., 1970, *A History of Spanish Painting*, vol. XII, *The Catalan School in the Early Renaissance*, Nova York.
- PUIG I CADAVALCH, J., 1936, Mossèn Josep Gudiol i Cunill, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* 8, 238-246.
- ROLDÁN, J.M. i WULFF, F., 2001, *Citerior y Ulterior. Las provincias romanas de Hispania en la era republicana*, Madrid.
- RUIZ, F., 1997, La darrera producció del taller de Lluís Borrassà, *Lambard: Estudis d'art medieval* 10, 53-96.
- RUMBO, A., 1994, Mossèn Joan Serra i Vilaró: l'arqueòleg, *L'Erol* 45, 25-27.
- SALINAS, M., 2006, *Los pueblos prerromanos de la península Ibérica*, Madrid.
- SCHULTEN, A., 1935, *Las guerras de 237-154 a. de J.C. (Fontes Hispaniae Antiquae III)*, Barcelona.
- SERRA VILARÓ, J., 1917, *Excavaciones en el Dolmen de Llanera (Solsona). Memorias de los trabajos realizados en 1916*, Madrid.
- SERRA VILARÓ, J., 1920, *Excavaciones en el poblado ibérico de Castellvell-Solsona. Memoria de los trabajos realizados en dichas excavaciones en el año 1918*, Madrid.
- SERRA VILARÓ, J., 1923, *El Vas Campaniforme a Catalunya i les coves sepulcrales eneolítiques*, Solsona.
- SUREDA, M. i GROS, M. DELS S., 2011, Josep Gudiol i Cunill. 1872-1931, a M. TUDELA i P. IZQUIERDO (eds.), *La Nissaga catalana del món clàssic*, Barcelona, 212-215.

TARRADELL, M., 1962, *Les arrels de Catalunya*, Barcelona.

TOVAR, A., 1989, *Iberische Landeskunde. Segunda Parte: Las tribus y las ciudades de la antigua Hispania*, Baden-Baden.

TRULLÉN, J.M., 2009, Josep Gudiol i Cunill, museòleg, *Quaderns del Museu Episcopal de Vic* 3, 43-55.

VILLAR, F., 2000, *Indoeuropeos y no indoeuropeos en la Hispania prerromana*, Salamanca.

VVAA, 1968, *Homenatge a Mossèn Joan Serra i Vilaró amb motiu de celebrar l'entrada al seu norantè aniversari: 24 de març 1968*, Tarragona.

VVAA, 1994, *Revelar el passat. Homenatge a Joan Serra i Vilaró en el XXV aniversari de la seva mort*, Tarragona.